

A viták a millennium köré csoportosulnak

I. Duffield – Az advent közvetlenül ajtó előtt álló jeleneteit hirdeti

A jövődölések ezen intenzív újratanulmányozásában a befolyásos nyugati értelmezők közül az egyik GEORGE DUFFIELD¹, a határ menti Michigan állam tudós presbiteriánus lelkésze volt. Önállóan gondolkodó, az igazság szüntelen kutatója, és az örökölt hittudomány alapjainak alapos vizsgálója. Egyházbíróság elé került, - mint e korszak számos más presbiteriánus vezetője – mert már elszakadt a korábbi szigorú kálvinizmustól. Próféciamagyarázatában történelmi felfogású volt, és így különbözött a korabeli postmillennista és spiritualista értelmezés iskolájától.

Az Andoveri Hittudományi Egyetem Moses Stuart professzora nevetségessé tette Duffield *Értekezések Jézus Krisztus második eljövételére vonatkozó prófeciákról* című írását (1842) amikor ugyanúgy megtámadta, mint ahogyan a prófeciákról és millenniumról való millerita álláspontokat is. És Dunffield álláspontja sok ponton azonos volt a millerita álláspontokkal. De Dunffield hatásosan megfelelt Stuart-nak a *Millennium megvédve*;

(331)

Minden hívő közösségben próféciamagyarázók jeletnek meg

(balról jobbra) Dr. George Duffield, Pennsylvania-i és Michigan: presbiteriánus lelkész;
John P. K. Henshaw Rhode Island-i protestans episcopalis püspök; Issac T. Hinton,

Válasz Stuart professzor bírálatára (1843) című írásában. Rámutat azokra a képtelenségekre, valamint azokra a kényes helyzetekre, melyekbe Stuart álláspontjai juttatták őt, és példákat sorol fel Stuart ésszerűtlen megállapításaira, és a mások álláspontjának megvitatásában tanúsított igazságtalanságára, valamint az alapvető elvek és tények elől való kitérésére. Kétségesse teszi Stuart azon álláspontját is, hogy a millennium egyszerűen a jelen „evangéliumi felmentés”.²

Miután alaposan megbírálja Stuart érvelését - (melyeket Porphyry-tól vett át), hogy a Dániel 7. negyedik vadállata egyszerűen a megosztott Görögország, és a kis szarv Antiochus Epiphanes, és más értelmezéseket⁴ - figyelmezteti, hogy olvassa „kissé figyelmesebben” a Bibliát⁵, és Dr. Whithby-re céloz, mint Stuart postmillenista felfogásának eredetére. Jegyezzük meg Duffield egyszerű, pozitív álláspontjait.

Duffield nem társult a milleritákkal; mégis 1840 novemberében, mikor elolvasta az újonnan elindított *Idők jeleit*, hosszan írt J. V. Himes-nak, kijelentve, hogy ő maga is sok éven át tanulmányozta a prófeciákat, és erősen meggyőződött **(332)** a millennium utáni nézet téves voltáról. Bár nem ért egyet Himes-al, a pontos „idő” ügyében ezt mondta:

„A kiadvány sok örömet okozott nekem. Isten áldását kívánom minden értelmes erőfeszítésre, mely felébreszti a figyelmet és a szunnyadó egyház és világ elé terjeszti áldott Üdvözítőnk közelgő visszatérésének bizonyosságait.”⁶

Duffield 1841-1842-ben a prófeciákról figyelemre méltó előadássorozatot tartott, melyeket 1842-ben ki is adott. Ezek a jól alátámasztott értekezések, melyek nagy olvasottságra és széleskörű kutatásra vallanak, felhívják az olvasókat, hogy tegyék félre „megrögzött véleményeiket” és tanulmányozzák azt az életfontosságú kérdést, hogy a millennium egy „teljesen új kort” vezet-e be, mely Krisztus személyes, látható második eljövételének a következménye, vagy folyamatban van-e, arra hivatva, hogy erkölcsi és politikai eszközök útján terjedjen – különösen az evangélium hirdetése és hittérítő munka útján – míg csak az összes emberi romlottságot le nem győzik, míg csak a babonáság és bálványimádás minden rendszerét ki nem küszöbölik, és beköszönt-e az igazság, béke és igazságosság természetfeletti beavatkozás nélkül? De ez utóbbi módszer a múltban kevés reményt nyújtott a jövőre nézve – jegyzi meg élesen. Csak a prófécia ad igazi választ; így tehát a próféciahoz fordul.

1. BIZONYOS NÉPSZERŰ KIFOGÁSOKRA VÁLASZOL – Miután válaszol néhány népszerű témára, Dr. Duffield azzal az állítással foglalkozik, hogy a jövődölések tanulmányozása révén néhányan „összezavarodtak vagy szélsőségesekké váltak”. Elismeri, hogy bizonyos gyöngye idegrendszer, mely hajlamos az összeroppanásra megsérülhetett e tanulmányok során. De ugyanakkor hozzáteszi, hogy üzleti, irodalmi vagy tudományos tevékenység is okozhatja ugyanazt, és e félreérthetetlen megjegyzést teszi, melyre érdemes emlékezni:

„Egy Austin, vagy Irving, vagy mások, akik összezsavarodtak, és fanatikus túlkapásokba bocsátkoztak a prófécia tanulmányozásának tárgyában, **(333)** tízen vagy még többen lehetnek, akik üzleti, irodalmi vagy tudományos tevékenység következtében lettek elmebetegek. Az igazság az, hogy némely elme és vérmérséklet képtelen az erőteljes és mély elfoglaltságra; de az következik-e ebből, hogy a tanulást vagy üzleti életet mindenki otthagyja? Ezen tárgyban a tiltakozás nevetséges.”⁸

Arra a vádra, hogy a millennium előtti elmélet „újdonság”, azzal a kijelentéssel válaszol, hogy az őskeresztény egyházban és a reformáció után is ez volt az általános hit, és éppen ellenkezőleg, a millenniumnak ez az elmélete az evangélium egyetemes győzelme az összes nemzet között ezer évvel a második advent *előtt*, ami már önmagában is újdonság, de új kiindulópont létezése.⁹ Így az unitárius jelképesen használja, a német nyelvújító filozófát, a Swedenborg-i spirituálisan tekinti, és a misztikus homályos teológiai mellékértelmet keres – és minden ilyen hiányzik a prófécia egyszerű és nyilvánvaló céljából.¹⁰

A pátriárkák, a próféták és az apostolok példája a szó szerinti értelmezést hagyta jóvá. Így értették a próféták kortársai is az ő közlésük szerint, ahogy Dunffield állítja. Origen új-platói titokzatos filozófiája a III. századtól kezdve és a későbbiekben is az egyház átkának bizonyult, és idővel annak eszköze lett, hogy általa Róma püspöke elfoglalhatta gőgös trónját, hogy a bűn embereként beüljön Isten templomába. A prófécia alakjai nem átvitt értelműek - állítja Duffield - hanem jelképesek – a két asszony jelképezi az egyházat; az érzéki asszony, aki engedett a föld királyai ölelésének a beszennyezett vagy hitehagyott egyház jelképe; a tengerek emberek sokasága; a földrengés forradalom; folyó kiszáradása a lakosság bevételeinek vagy támogatásának elapadása; a vadállat egy birodalom; a szarvak elkülönült vagy szétvált királyságok, és így tovább.¹³

Gyakran hivatkozik az óvilági adventébredés rátermett és közismert jövődölésmagyarázóira – Cuninghame, Brooks, Bickersteth, Fry, M’Neile, Noel, Cox, Sirr, **(334)** Habershon, Hooper, Hawtry, Pym és Begg. Széles körben ismeri a régebbi jövődölés magyarázókat századokra

visszamenőleg. Ezeket a brit és amerikai írókat vallási hovatartozás szerint csoportosítja – anglikán, szakadár, baptista, presbiteriánus, episzkopális.¹⁴ Más csoportosításokat is végez kor- és földrajzi elhelyezkedés szerint. Duffield kiemelkedő módon elsajátította a történelmi hátteret.

2. MÁS VÉLEMÉNYE VAN A „LELKI” MILLENNIUMRÓL - Nem ért egyet a „lelki nézetet vallókkal (spiritualistákkal)”, akik hiszik, hogy az ezer év nem több mint „az egyház magasan képzett állapota, melyet a világosság és tudás fokozatos elterjedése vezet be” hittérítők által. Bibliákkal, traktátokkal és más e célra használt eszközökkel. Azt mondják, hogy ez alatt az idő alatt Sátán vissza lesz tartva, a zsidók az egész világon megtérnek, az egyháznak halatlan befolyása lesz, megszűnnek a háborúk, a népek békére szövetkeznek, civilizáció a legmagasabb fokra emelkedik, és az egész föld édeni állapotban lesz majd. Ezután a befejezés, Sátánt eloldozzák, hogy lázadást szítson a millenniumi állapot és az igazság ellen, és a hitehagyott nemzetek összeesküvést szőnek a „szentek táborának” a megsemmisítésére. Ekkor - szerintük – az Úr tűzesőt hullat a mennyből azok elpusztítására, és *megtörténik Krisztus második személyes eljövetele*, a halottak feltámadása, az utolsó ítélet és a föld tűz általi megtisztítása – és végezetül új egek és új föld, mely a szentek öröksége lesz örökre.¹⁵

Mások - mondja Duffield - rettenetes válságot várnak – a nyomorúság idejét, mely az igazság és tévedés, a zsarnokság és szabadság összeecsapásából nő ki, rettenetes ítéletekkel és a Gondviselés látható közbeavatkozásával. William Millert és társait „spiritualistáknak” nevezi, mivel „jelképesnek” tekintik a zsidók visszatérését, és bírálta őket, hogy **(335)** a halottak feltámadását és a föld tűz általi megtisztítását a millennium *megkezdődésére* helyezik.¹⁶

3. DÁNIEL VÁZLATPRÓFÉCIÁJA BABILONTÓL AZ ÍTÉLETIG – Három fejezetet (7, 8, 9) szentelt Duffield a millenniumi hittételek változásainak felkutatására a századok folyamán. Állítja, hogy a második advent a millennium előtt lesz, és a vázlatprófeciákat hozza föl bizonyítékkal. Dániel 7. jövődöleése pl. Dániel napjaitól a „helyreállítás idejéig” terjed, amikor az örökkévaló birodalmat a szenteknek adják. Babilónia, Médó-Perzsia és Macedónia után Róma következik, a negyedik világbirodalom, melyet tíz királyságra osztottak. Ezután egy tizenegyedik hatalom emelkedik ki közülük, eltöröl hármát, „bámulatos ravaszságot” mutat és gőgös igényekkel áll elő. A tíz király: vandálok, szueviak, alanok, burgundiak, frankok, vizigótok, angol-szászok, herulok-tübingiaiak, osztrogótok és lombardok.¹⁷

A pápa közülük emelkedik ki, és 533-ban Justinianus az egész egyház fejének hirdeti ki, ezzel a birodalmat lelki uralma alá vetette. Ez Justinianus Törvénykönyvébe volt belefoglalva. És 606-ban Phocas megerősítette a neki adományozott címet, azonban erre az időre a tíz királyságot már a pápai uralom leigázta. A herulokat, osztrogótokat és lombardokat kiirtották. Szent Péter örökségét, a legyőzött dominiumokat kivágták. Tehát a látomás az ítéletnapig terjed, a kis szarv hatalmának megsemmisítéséig, és a szentek birodalmának megalapításáig. Némelyek mindezt átvitt értelemben fogják fel, csupán csak a pápaságra kirótt isteni ítéletnek. De – állítja – az ítélet és az eljövétel is szószerinti, valamint a pápaság és a világbirodalmak megsemmisítését is szószerint kell érteni.¹⁸

A kis szarv azonos a Pál által említett bűn emberével, mely a Római Birodalom akadályozó és fékező hatalmának eltűnése után emelkedik fel. De ez a hatalom **(336)** a második advent dicsőségének fényétől elpusztul. Ezt hasonlóan írja le János a Jelenések látnoka a nagy aratási és szüreti jelenetekben a Jelenések 14. részben. És ez a millennium előtt történik meg.¹⁹

4. AZ ÍTÉLET NEM KORLÁTOZÓDIK 24 ÓRÁS NAPRA – Duffild óvatos azzal, hogy megerősítse, az ítélet nem korlátozódik egy huszonnégyszeres napra, vagy akár egy nagyon rövid időre. Ez inkább egy bírósági eljárás. Továbbá, az első feltámadás nem általános vagy különbség nélküli feltámadás. Érdekes módon nem hisz abban, hogy ez rövid bírósági eljárás lesz, hanem hogy az ítélet az ezeréves időszak alatt folyik.²⁰

5. A KÜSZÖBÖN ÁLLÓ ADVENT KÜLÖNFÉLE JELEI – Az idő, vagyis Krisztus eljövételének „ideje” a millennium *előtt* lesz Dániel, Pál és János szerint egyaránt. És az Ő eljövételének számos jele van, beleértve:

1. *Nagyobbá lesz a tudás* (Dán. 12:4.) - a próféciák lepecsételt könyvének szorgalmas kutatása és részletes tanulmányozása. Ennek nagy világosság és vallásos ismeret lesz a következménye. Az emberek értelme már a XIX. század elejétől kezdve jelentős módon a próféciákhoz fordult. Ez az egész Biblia tananyaga. Mindenekfelett az a biblia- és traktát társaságok, a szombat iskola, missziós társaságok és vallási szövetségek napja. Duffield erőteljesen hozzáteszi, „Ezen a napon ez figyelemre méltóan teljesedett be”.

2. *A megnövekedett gazdagságból megnövekedett jólét fakad* (Jak. 5. rész.) A jólétre való törekvés példátlan. Nagy társulatok, vállalatok, monopóliumok halomra gyűjtik a kincseket.

3. *Zavar és csapások* (Luk. 21:26.) Sosem látott csapások ideje jön el, az emberek elhalnak a félelem miatt.

4. *Nagy béketervek és előkészületek.*

5. *Az egyház részéről mély szunnyadás* – alvás éjfélkor, mint a bolond szűzek példázatában. Sok lelkészt **(337)** rá sem lehet venni a második advent tanulmányozására, és azok akik azt teszik, különködőknek tartják őket. Képtelenség és racionalizmus hatja át az egyházat. Békét kiáltanak – nincs bosszúálló Isten, akitől félni kell – egyetemes a megváltás – a civilizáció felgyorsult! Sokan abban a reményben dolgoznak, hogy az emberi intézmények szaporodása vezet el az millenniumhoz.²¹

6. A KÜLÖNBÖZŐ IDŐSZAKOK IDŐRENDJE – Egy másik bizonyíték a prófétikus időszakok végére. A pápai lelki főhatalom 1260 éve az elsődleges mérőléc, bár bizonytalanok vagyunk annak pontos elhelyezkedése felől. Az 533, 538, 606 és 756 éves dátumot, mint az 1260 éves időszak kezdetét jelzik az 1290, a 2300 és az 1335 évekkkel együtt – az 1290 év az 1260 éven 30 évvel, az 1335 pedig 75 évvel túlnyúlik és az 1260 éves pápai uralom végén ezek szintén befejeződnek. Az 1260 év tehát 1793-ban, 1798-ban, 1866-ban vagy 1910-ben végződne, habár ő azt nem így határozza meg. Mindazonáltal meghatározott időszakról van szó, akárcsak Nőé 120 éves figyelmeztetése a vízözönig.²²

A pogányok „hét idejét” vagy 2520 évet Kr.e. 731-től számíthatjuk (Szalmaszár hadjárata) Kr.e. 722-től (amikor másodszor foglalták el); Kr.e. 714-től (mikor Szenakhérib elfoglalta Judeát); Kr.e. 708-tól (amikor hadserege megsemmisült); vagy Kr.e. 677-től (amikor Eszárhaddon elpusztította az izráeli királyságot). A 2520 év ezektől a dátumoktól kezdődve 1780 és 1834-1844 között végződne, előkészítve a nemzetek végső karasztrófáját.²³

7. AZ 1843-1847 ÉVET FONTOS PONTNAK TEKINTETTÉK – A 2300 évet keltezhették Cyrustól (Kr.e.536), vagy Darius Histaspes-től (Kr.e. 518.), vagy Artaxerxes uralkodásának hetedik (Kr.e. 457 vagy 456) vagy Artaxerxes huszadik (Kr.e. 444-432) évétől. **(338)** A 2300 év vége ilyenformán 1764., 1782., 1843, 1856. 1866, 1868 évhez vezetne. William Miller – fűzi hozzá Duffield – a harmadikat választotta – Kr.e. 457. évet – mely Kr.u. 1843-ban végződik. De nem bizonyította, hogy választása helyes lenne – jegyzi meg Duffield.²⁴ Mégis hozzáteszi:

„Mégis elegendő pontossággal határozhatjuk meg az általános határidőt vagy időszakot, melyben a nagy esemény megtörténik majd, annyira hogy nem lehet messzebb 175 évnél, még ha a legtávolabbi időpontot vesszük is. Lehet, és nagyon valószínű is, hogy sokkal közelebb vagyunk és bár nem tudjuk csak elítélni azt a magabiztosságot, mellyel Mr. Miller és

sokan mások azt állították, hogy a következő évre várják azt az időszakot, mégis hisszük, hogy ez valahol 1843 és 1847 között lesz, és az Isten gondviselése nagyon világos és határozott mozgalmak által jelölte azt meg, irányítva a közeledő politikai zűrzavarok jellegét, és befolyásolja a zsidó nemzet, az egyház és a világ érdeklődését, mely egy jelentős korszakká teszi azt, és bizonyítja, hogy egy előrehaladott stádiumban vagyunk vagy egy lépéssel közelebb a vég idejéhez.”²⁵

Ez egy megjelentősen figyelemre méltó nyilatkozat. Nem vitatja az időrendet vagy az időbeosztást, hanem szerinte egyszerűen különféle események várhatók.

„A vég ideje, vagy az idők vége, vagyis az a szakasz, amely alatt a kronológiai jövendölések nagy időszakai végződnek, és a régóta megmondott események bekövetkeznek, - ezeket úgy írták le nekünk, mint nagyon erős és markáns jelekkel jellemzett, különösen égi jelekben bővelkedő kort.”²⁶

Ezek a jelek a napban, holdban és a csillagokban mentek végbe, a földön pedig éhínségek, döghalálok és földrengések történtek meg. Ezek az égi jelek látható jelképek, melyeket maga Isten „függeszt ki az egekre” megjövendölve a közelgő beteljesülést.”²⁷

8. AZ EGYÉRTELMŰEN KIJELELT „VÉG IDEJE” - A 13. fejezetben „Krisztus eljövételének jelei és időszakai” címen Duffield ezt a jelentőségteljes összegzést teszi:

„A francia forradalom óta mind erkölcsi, mind politikai vonatkozású jelek teljesedtek be, melyekről mondván van, hogy az idők végét jelzik. Egy szóval, a föld nemzetei a **(339)** hitetlenség zászlaját hordozzák; a pápaság utálatosságokat művel; az ottomán birodalom emésztődik; az evangéliumot erőteljesen hirdetik, és már majdnem minden nemzethez eljutott; a Bibliát több mint 150 nyelvre lefordították; a zsidók javára rendkívüli mozgalmat indítottak; a világ végzetes biztonságba és közönybe süllyedt és neveti a veszély gondolatát; az egyház nagy része, akár a bolond szüzek elaludt; az elnyomás lelkülete friss láncokat kovácsolt az emberek értelmének rabszolgává tételére és a világ nemzeteinek elnyomására; a föld királyai és uralkodói szövethetnek és összeesküdnének és mindjobban elnyelik őket nagyravágó terveik és vállalkozásaik; az Úr pedig elpecsételi az ő népét, kitölti az Ő Lelkét és begyűjti választottait. Bizony, vakoknak kell lennünk, ha nem ismerjük fel az idők jeleit.”²⁸

9. AZ 1260 ÉV VALÓSZÍNŰLEG 1792-BEN ÉR VÉGET – Duffield ezután levonja a tanulságot:

„Az Isten ítélete, amennyire meg tudjuk mondani, már össze is ülhetett az égben, és a nap, hold és csillagok jelei, a nemzetek szorongása, stb. hamarosan áthelyeződhet a földre. Már most halljuk a tenger és a hab zúgását; a népek felfordulásának kitörését; és az emberek szíve kezd elhalni a félelem miatt, látva azt, utánanéző az azoknak a dolgoknak, amik majd a földre elkövetkeznek, és a politikai egek hatalmasságai, vagyis a kormányok intézményei már rázkódni kezdenek. Mindezek az események 1792 óta kisebb vagy nagyobb mértékben történni kezdtek, mikor nagy valószínűséggel az 1260 év véget ért; és a 75 év a vég idejéből elkezdődött; ha ez így van, akkor emeljétek fel fejetekeket ti szentek,

mert közeleg a ti váltságtok. Az Úr eljövételét az ég felhőiben mindezek a dolgok előre jelzik, és azt, hogy az ajtó előtt van.”²⁹

Ez Duffield, Miller munkatársának álláspontja, hogy beléptünk a „vég idejébe” a francia forradalom óta, vagyis még pontosabban Kr.u. 1792. óta, amikor az 1260 év valószínűleg véget ért.

II. Crandall – Az időszakok végét 1868 évben jelzi előre

Egy másik lelkes, A.L. CRANDALL, a New York állambeli West Troy-ból 1841-ben írta A Brief Explanation of the Book of Revelations, in Chronological Order (A Jelenések könyvének rövid magyarázata, kronológiai sorrendben) című könyvét. Állította és kijelentette, hogy a Jelenések könyve, **(340)** „az események szabályos sorozata, az írás idejétől az idők végéig” – a pecsétekben, trombitákban és poharakban bemutatva. Krisztus maga töri fel a pecséteket, minden világosság elbukott világunk irányítására Rajta keresztül jut el. Crandall értelmezése nem olyan jól átgondolt és nem annyira következetes, gyakran régi álláspontokhoz tér vissza, melyek már jórészt túlhaladtak. Más pontokon nagyon is világos. A pecsétek – úgy gondolja - az első négy évszázadra korlátozódtak, és szerinte a császárság az ötödikben végződik. A pápaság Róma romjaiból emelkedett fel 533-ban Jusztianus rendelete alatt, mely a pápát az összes egyház fejévé tette. És nem kezdi el a trombitákat 606-ig, vagy 756-ig.³⁰

1. AZ 1260 ÉV A PÁPASÁG DIADALA, 533-1793 - Úgy hiszi, hogy az 1260 év 533-tól 1793-ig terjed, mely hosszú korszak végén az egyház kijött a „pusztából” és levetette zsákruháját. És a tizenkét évszázados korszak végét a nagy missziós időszak megkezdődése jelezte, mely egyidejű volt a francia forradalommal és a pápaság hatalma megdöntésének kísérletével. A két időszak – a pápaság uralma és a Tanúk zsákruhába öltözött állapota – tehát egybeesik. A császárság széthullása elkészítette az utat a pápaság felmagasztalására annak megkezdésekor. A harmadik trombitát Crandall a pápai inkvizíciónak gondolta. A negyedik trombita alatt messzire terjedt a mohamedánizmus és erkölcsi sötétség borult a világra. Crandall azt gondolja, hogy az ötödik trombita ismét Róma, mely a prófétikus „öt hónap” alatt az inkvizíció kínzásait viszi végbe. A hatodik trombita az ottomán törökök, és 391 éves uralmuk (Jelenések 9:15-ben előre megjósolva), mely 1281-től 1672-ig terjedt, szintén a nap-év elv szerint.³¹

2. A TANÚK HALÁLÁNAK 3 ½ ÉVE, 1793-1797 – A Két Tanú halálának 3 ½ nap-éve (a Biblia **(341)** és minden igaz keresztény szerint) 1793-1797-ig terjed. Az 1260 nap, és a 42 hónapból, vagyis 3 ½ éves időszakból álló alternatíva,

természetesen éveket jelentenek. (Dán. 7:25; Dán. 12:7.; Jel. 12:6; 13:5.) A pápaság a megjelölt Antikrisztus, a kis szarv és a fenevad. A földrengés a francia forradalom volt. És a 3 ½ év végén a Tanúk bizonyágtevése újra éledt, amint a Biblia- és Misszió Társaságok kezdtek megalakulni.³²

3. A SÁRKÁNY, A GYERMEK, A FENEVAD ÉS A HIRNÖKÖK – Az 1260 évet általában 606-tól 1866-ig számítják - jegyzi meg Crandall. De jobban megfelel az 533-tól 1793-ig terjedő meghatározás. A Jelenések 12. asszonya az igaz egyház, és a fiúgyermek Krisztus. A nagy vörös sárkány természetesen a pogány Róma, azonban a fiúgyermek „kormányozza vasvesszővel az összes nemzetet”. A Jelenések 13 első fenevada a pápaság és a másodikat a pápai inkvizíciónak véli. A „666” szám éveket jelent. A Jelenések 14-ben Crandall furcsa módon visszatér a reformációhoz, azt tanítva, hogy az első angyal a waldensek, a második, mely Babilon leomlását hirdeti a lollardok és a husziták, és a harmadik a Luther üzenete.³³

4. AZ 1335 ÉS A 2300 ÉV EGYIDEJŐLEG VÉGZŐDIK 1868-BAN – Dániel 9 bemutatja a 70 év-hetet, mely Krisztus első eljövételéig, a 2300 év az utolsó napokban a szentély megtisztításáig terjed. Az összes többi dánieli időszakot így keltezhettük: 1260 év (533-1793); az 1290 év (533-1823); az 1335 év (533-1868); és a 2300 év Crandall nézete szerint Kr.e. 432-től ugyancsak Kr.u. 1868-ig terjed.

„Ha e számítás helyesnek bizonyul, akkor ettől az időtől számítva a 27. év végén (1841) [vagyis 1868-ban] események történnek majd, melyek a két előírásnak megfelelnek. Dániel 8:14., 'akkor megtisztíttatik a szentély'; és Dániel 12:12. 'Boldog aki várja és megéri az 1335 napot'.”³⁴

5. A HÉT POHÁR MEGELŐZI A MILLENNIUMOT – Világos hogy, **(342)** a poharak a hatodik trombita és a millennium megkezdődése között töltetnek ki. A hetedik pohár azokra a szerencsétlenségekre utal, melyek a gonoszokra, az üldözőkre hullanak, azonban majdnem mindenik még a jövőben van. Az ötödik a fenevad *ülőszékére* lesz kitöltve. És az Eufratesz kiszáradása idején, a hatodik alatt a zsidók visszatérnek a Szentföldre. A hetedik általános háború lesz. Az Amerikai Zsidó Szövetség 1820-ban alakult – teszi hozzá.³⁵ És a titokzatos Babilon természetesen a pápai egyház. A Jelenések 17. részben van az egyház általános leírása, és a 18. fejezet bemutatja a teljes összeomlását.

6. MILLENNIUM, FELTÁMADÁS ÉS LELKI ELJÖVETEL –A millennium ezer éve Crandall szerint 1868-ban kezdődne. A fizikai világ megmarad, de észrevehető változásokkal és javulásokkal. A „lánc”, mely Sátánt megköti, az egyház befolyása. Az első feltámadás a millennium kezdetén nem szószserinti feltámadás. A lélek – állítja – soha nem hal meg, tehát sohasem támadhat fel

szó szerint. És Jézus Krisztus nem személyesen látogatja meg földünket az ezer év alatt. Továbbá – folytatja Crandall – ezen időszak hossza nem csak egy ezerév, hanem sok ezer év. De Sátán elszabadul a végén. Akkor tűz száll alá az Istentől, ami a végítélet és megsemmisítés. A Jelenések 21. és 22. fejezet bevezeti a dicsőség és világosság uralmát mindörökre. A hegyből kivágott kő lesz a hegy, mely betölti az egész földet. Most újra találkozunk a millennium szélsőséges lelki formájával, vagyis a millennium utáni elmélettel az ő logikája szerint. Most forduljunk újra a másik oldal felé.

III. Tyng – Elfogadja a „Bibliatársaság” próféciamagyarázatát

A jövődöléseket majdnem minden naponkénti bibliatanulmányba beleszőtték, mivel abban az időben a jövődöléseket a Szentírás létfontosságú részének tekintették. Így a *Bibliatársaság* zsebkönyve bibliaiskolai, családi és egyéni tanulmányozásra **(343)** volt tervezve, mint a nagy drága magyarázatok olcsó helyettese. Ezt Amerikában újra kiadták DR. STEPHEN H. TYNG³⁷ tevékeny bevezetésével, aki közismert episzkoális lelkész volt Philadelphiában, és az ő világos jóváhagyását tartalmazta. (Arcképe a 331. oldalon található). Dániel könyve elemzésében ez a kijelentés található:

„Az ő (Dániel) jóslatai a legkülönlegesebbek és a legátfogóbbak az összes közül, amik a prófétikus írásokban találhatók; mert éppúgy magukba foglalják a világ általános történelmét, mint az Isten egyházát a zsidóság és a kereszténység engesztelését, azt az időszakot, amelyben élt, minden dolog végső beteljesülését; és az összes próféták közül csak egyedül ő jövődölte meg a pontos időt, amikor a Messiásnak meg kell jelenni és az emberiség megváltása nagy művének befejeződni.”³⁹

Dániel sajátos jellemzője közül kettő ad választ: **(1)** „A négy általános birodalom megjövendölése, melyeknek Dániel leírja az emelkedését és bukását, az utolsó - mely Róma volt - felosztása tíz királyságra” és **(2)** a „70 hét év-hetei, vagyis 490 év, Artaxerxes hetedik esztendejétől számítva, mikor „Ezsdrást megbízták, hogy visszaállítsa a zsidó államot, i.u. 33-ig, melynek pontos évében és hónapjában szenvedett Krisztus értünk”. Ilyenformán Tyng segített népszerűsíteni azt a téves felfogást, hogy Krisztus a hetvenedik év-hét végén halt meg és nem a „közepén”.³⁹

A „prófétákat” vitatva általában a *Companion* azt mondja, hogy írásaik mind az egyházra, mind a „világ számos birodalmára és nemzetére, egészen az idő végéig” vonatkoznak, mivel azok összefüggésben voltak vagy lesznek az Isten egyházával és a be nem teljesült „homály takarta” részletekkel, **(344)** melyeket csak az idő és a beteljesedés távolíthat el.⁴⁰ A II. Thessalonikai levél elemzésében két pontot emel ki: A világ vége nem volt közel Pál napjaiban, hanem „meg kellett azt előzni egy nagy hitehagyásnak, melyben a

‘bűn embere’ sokakat romlásba sodor és magát a kárhozatba süllyeszti” – és azonosítja azt, mint „a római Antikrisztusra vonatkozó jövődölést, melyet a ‘bűn emberének’, ‘a kárhozat gyermekének’ és ‘titkos bűnnek’ nevez.”⁴¹

Ez a „pápák sorozatában, a római papsággal” teljesedik be, a keresztény hittételek megrontásával, angyalok, szentek, áldozati kenyér imádatával, a bűnbocsánatok és szent tárgyak árusításával, a saját maga felmagasztalásával, hogy imádásban részesüljön, és hogy hatalmat gyakoroljon a királyok felett, a királyságokat kedve szerinti elmozdítsa, beülve az Isten templomába, Isten gyanánt mutogatva magát. Newton püspököt idézte az alkalmazott részletekre. Pál jóslatát említi a II. Timótheusban írt nagy „tisztátalanságról és hitehagyásról”, mely tönkretetheti a keresztény hitet, és II. Pétert is, mely szerint hamis tanítók és gúnyolódók jönnek, akik nevetségessé teszik „Krisztus eljövetelének várását”. A Jelenések könyve – mondja – „az utóbbi években nagy figyelmet keltett fel, és sok kutató fogott hozzá, hogy megtalálja az összefüggést a könyv jövődölései és a világban jelenleg végbemenő események között, látható eredménnyel” és idézi *Croly on the Apocalypse* (Croly Jelenésekről) és Keith *Idők jeleiről* írt könyvét.⁴⁴

A *Bible Companion* (Biblia Kézikönyv) egy hosszú szakaszon ír a beteljesült jövődölésekről – arabok, zsidók, Júdea, Idumea, Egyiptom, Ninive és Babilonnal kapcsolatban. A „be nem teljesült próféciaiktól” is megfelelő részletesen ír – Krisztus országának felállítása, Isten nagy napja, az evangélium hirdetése minden nemzetnek, Isten terve ismeretének megnövekedése, és a minden nemzethez sietve repülő angyalról, **(345)** az Úr háza hegyének megalapításáról a hegy tetején. Ezek mind, és a többiek is „tökéletesen beteljesednek” majd.⁴⁵

A kis értekezés tartalmaz röviden egy „Tárgymutató a Biblia jelképes nyelvéhez” című tömör jegyzéket. Tehát, „Appolyon” jelenti a mohamedán hatalmakat, melyek elnyomták a keleti keresztény egyházakat, - idézi a Jelenések 9. részt. „Parázna” vagy „házasságtörő” a hitehagyó egyház (Jelenések 17.). A „fenevad” a pogány hatalom (Dániel 7.), és a „pápai Antikrisztust” szintén (Jelenések 13., 17.). A „nap” álláspontja szerint a próféciaiban „egy évet” jelent (Jelenések 11., 12.), a „földrengés” politikai forradalmat, „Góg és Magóg” az utolsó napok hitetlen nemzeteit. Az „aratás” a világ vége, és a „szarv” királyi hatalom (Dániel 7.). Az „arany, ezüst, bronz és vas állókép” – itt a „négy általános birodalmat” jelenti (Dániel 2.). A „hold”-at a zsidó államegyházra érti, és a „hegyek” Krisztus egyházának uralkodása (Dániel 2:35.). A prófétikus „hét” az hét év, és a 70 év-hét 490 valódi év. A „szelek”

az általános pusztulást jelentik (Dániel 7:2.), és az „asszony”– Krisztus vagy az antikrisztus egyháza (Jelenések 12:17.)⁴⁶

A kronológiai jegyzék vége felé a „fő események” A.M.-ben és B.C.-ben (Before Christ-Krisztus (időszámításunk előtt) Kr.e. 538-ban amikor az első világbirodalom Babilon helyet adott Perzsiának; Kr.e. 330-ban, amikor a másodikat, Médo-Perzsiát elnyomta Görögország; Kr.e. 65-ben, amikor a harmadikat vagyis Görögország uralmát követte Róma, a negyedik világhatalom.⁴⁷ Tehát a kis zsebkönyv, a *Bible Companion*, melyet dr. Stephen Tyng vezetett be Amerikában a laikus egyháztagságnak, határozottan a próféciaák összegzésének bizonyult, melyben a próféciaakat a bibliatanulmányozás elidegeníthetetlen részének ismerték el.

IV. Henshaw püspök – az eredeti premillenniumi elmélet védelmezője

Egy másik, határozottan millennium előtti felfogású kötet jelent meg 1842-ben a prófeciáról, melyet JOHN P. K. HENSHAW,⁴⁸ (346) Rhode Island első episzkopális püspöke írt. A fejezeteket először szóban mondta el vasárnap esti előadások alkalmával Baltimore-ban, Maryland államban, és a püspöki kinevezése előtti években adta ki. Könyvformában kimondottan azért adta ki, hogy élénkítse a hitet ebben az „elhanyagolt” igazságban. Henshaw nem volt összeköttetésben a milleritákkal, bár sok álláspontja lényegében megegyeznek az övékével. A bevezetésben Henshaw kijelenti, hogy ő egyszerűen az ősi egyházatyák nézeteit hirdeti, és a hitújítók közül sokakét, Josephh Mede-ének (a premillenniumi elmélet híres felelevenítőjének) és sok modern anglikán hittudósnak, mint pl. Bickersteth, M'Melville, Dodsworth és Noel.⁴⁹ (Henshaw portréja a 331. oldalon látható)

Henshaw kérdésessé teszi a lelki vagy jelképes második advent népszerű felfogását. Ehelyett – állítja – Krisztus személyesen, láthatóan és szó szerint jön el az utolsó napok borzalmi közepette. Az ég felhőiben fog eljönni, hogy felállítsa országát és a második eljövétel ugyanolyan szó szerinti és valóságos lesz, mint amilyen az első volt.⁵⁰ Ide írjuk világos szavait:

„Képtelen vagyok elhinni, hogy a szent könyvben a Messiás országáról írt összes dicső dolog e földön a hívők szívében való lelki uralkodásban vagy az egyház bármely állapotában teljessé válna, amit valószínűleg a meglévő okok működése keretében megláthatunk. Képtelen vagyok elhinni, hogy az összes megrázó jóslat, mely a vallási és Antikrisztus hatalmak hamis rendszereinek hirtelen és döntő pusztulására vonatkozik, a zsidók visszaállítására, az új Jeruzsálem nagyszerűségére – Krisztusnak a szentjeivel való ezeréves uralkodása és az új egek és új föld teremtménye a zsidók és pogányok megtérítésének lassú folyamata révén teljessé válna, amint az most halad emberi eszközök útján.”⁵¹

Újra félreérthetetlenül kijelenti:

(347) „Amint Ő (Krisztus) láthatóan és valóságban emelkedett fel, ugyanolyan valóságosan és láthatóan száll majd le. Hasonló módon jön el, ahogyan a mennybe távozni látták. Megjelenik majd, mint királyok Királya és uraknak Ura. Felállítja egyetemes királyságát „tengertől tengerig és a nagy folyótól a világ végéig.”⁵²

Ami az időpontot illeti, senki sem tudja a napot és az órát. De előzetes jelekből tudhatjuk, amikor megváltásunk elközelgett. Krisztus kijelentése, hogy „nem múlik el e nemzedék” – Henshaw szerint azt jelenti, hogy a zsidó nemzet, faj (*genea*), el nem múlik, meg nem szűnik létezni az Ő második eljövetele előtt.⁵³

1. A MOHAMMEDANIZMUS KETTŐS BÜNTETÉSÉT ELŐRE JELEZTÉK – Nemcsak a nagy pápai hitehagyást jósták meg előre a prófeciában, hanem a mohamedanizmusét is, mint a bálványimádó kereszténység megostorozását. Az ötödik trombita alatt a szaracénok, saskák jelképében gyötörték az embereket öt „prófétikus hónapig”, vagyis 150 évig, Faber szerint 612-től 762-ig. És az „eufrateszi lovasok”, vagyis az ottomán törökök órára, napra, hónapra, évre pontosan el lettek oldozva – ami próféciai számítás szerint 360 „prófétikus évvel” egyenlő, vagy a végösszeg 391 év, mely 1261-től 1672-ig terjed – Scott szerint. És most a nagy folyó, Eufratesz Törökország jelképe kiszáradóban van.⁵⁴ Valójában ezen a ponton általános az egyetértés.

2. PÁPAI HITEHAGYÁS KÖVETI A POGÁNY RÓMA MEGFÉKEZÉSÉT – Továbbá a bűn embere, beülve Isten templomába, vagyis Isten egyházába, nyilván nem istentagadó, hanem egy kifejezetten keresztény hatalom. És az ő ideje – gondolta Henshaw – attól az évtől kezdődik, amikor Phocas császár 606-ban Róma püspökének adományozta az „Egyetemes püspök” címet, amikor a korlátozó Pogány Római Birodalomat eltávolították. Így következett be Pál idejében a „szakadás”, az évszázadok nagy antikrisztusi hitehagyása.⁵⁵ **(348)** Ez a „lelki Babilon”. És hozzáteszi, hogy „leomlását az ihletés tolla írta.”⁵⁶

3. ANGALI ÜZENET AZ ADVENTET MEGELŐZŐEN – Az igaz egyház, az asszony a pusztában magába foglalja a középkori waldenseket, akik a nagy reformált egyház előfutárai voltak. És a Jelenések 14. rész három egymást követő angyla készíti el az utat az Emberi Fia eljövetelére, a világ aratásának betakarítására. Néhányan úgy hiszik, hogy az angyli üzeneteket a Biblia- és Missziótársulatok munkája végzi el. Mindenesetre ezek Isten által használt előkészületi eszközök.⁵⁷

4. AZ UTOLSÓ NAPOK JELEI KÖRÖSKÖRÜL TELJESEDNEK BE – Az utolsó napokra megjósolt szakadás, eretnekség, hitetlenség és istentagadás szemünk előtt teljesedik be. Az irányzatok és eltérések itt vannak. Hamarosan elhangzik a parancs „Eresszétek bele a sarlókat és vágjátok, mert megérett a föld az

aratásra”.⁵⁸ A gúnyolódó világ és az alvó egyház is egy másik jel. Az eljövétel úgy érkezik, mint Noé napjaiban – hirtelen, váratlanul a készületlenek kétségbeesésére. Harag és rémület napja lesz ez. A bűn emberét elpusztítják, a fenevadat és a hamis prófétát a feneketlen mélységbe vetik.⁵⁹

A világ rohamosan megéri a befejezésre. A két aratás előttünk van – a gabona Isten tárházaiban, a harag szőlője a présben. A pogányok megtérítésének munkája megnövekedett erővel halad előre. Éppúgy, mint a zsidó aratási ünnepen – nem jön el addig, amíg a termést be nem gyűjtötték. A Lélek kitöltetése minden testre előttünk van. Nagy ébredések következnek. Érdekesen idézte Daniel Wilson⁶⁰ indiai anglikán püspököt.⁶¹

5. ELVETI AZ ÍRÁSELLENES LELKI MILLENNIUMOT – Sokak szerint **(349)** az ezer év nem lesz új engesztelés; alig különbözik majd a jelen állapotoktól – csak az igazság és az egyház növekedésében és terjedésében. Ezek szerint a millennium az *egyház* és nem az *Úr* uralkodása. Henshaw elveti a növekvő ezeréves béke és áldás állapotának fogalmát a második eljövétel előtti. Állítja, hogy egy ilyen felfogás teljesen összeegyeztethetetlen a Szentírással. Ugyancsak elveti a lelki feltámadás felfogását, melyet Scott és mások hirdettek. Az ezerév nem egyszerűen az ősi jámborság felújítása emberi erőfeszítések által, hanem isteni beavatkozást foglal magába.

A millenniumot a bűn emberének elpusztítása vezeti be, és az Úr ellenségeinek a veresége, a zsidó nemzet helyreállítása és a halottak szószserinti feltámadása – azok, akik Krisztussal fognak uralkodni ezer évig. És az élő szentek elváltoznak, megdicsőülnek. Ezt követi a föld megújulása és az új Jeruzsálem alászáll a mennyekből, az Istentől, mint a Messiás királyságának új fővárosa. Az egyetlen sötét árnyék Sátán rövid szabadjára engedésének jele, nete az ezerév végén, röviddel pusztulása előtt, együtt a gonoszokkal.

Ilyen becsületesen küzd meg a lelki ezer év elméletével a protestáns episzkopális Henshae püspök, melyet először Daniel Whitby terjesztett el és később Angliában Hammonds és Scott, és Amerikában Hopkins, Dwight, Bogue és mások vettek át, míg csak a többség nézetévé nem vált, különösen a városi szószékeken. De a premillenniumi elmélet még mindig csatára kész különböző erők kezében van.

JEGYZETEK

1. GEORGE DUFFIELD, hittudományi doktor, (1794-1868), tizenkét évig volt a Pennsylvania-i Carlisle-i Első Presbiteriánus gyülekezet lelkipásztora, és tizenhárom évig volt a Michigan állambeli Detroit Első Presbiteriánus gyülekezetében. Pennssylvániában született, hugenotta származású, a Pennsylvaniyi Egyetemen végzett, majd teológiai képzést

folytatott a református presbiteriánus egyház teológiai szemináriumán. Korán mutatott szeretet a tanulás iránt, és állandó tanuló volt élete végéig. Nagy energiájú és erős meggyőződésű ember volt, és mint a Michigani Egyetem meghatalmazottja szolgált. Ő is a rabszolgaság eltörlésének híve volt. (*A Sermon on American Slavery* 1840.) 183-ban a presbiteriánus egyháztanács előtti kihallgatását úgy tekintették, mint a Duffield alkotmányos kiváltságainak megsértését a presbiteriánus rendtartás alatt. Még a sajtó is magáévá tette a párbajt. A hangulat a zsúfolt gallériákban feszült volt, mert a hallgatóságot elképréztatta ékesszólása és tudományossága által.

2. George Duffield, *Millenarianism Defended*, 37. o.
3. *I. m.* 57. o.
4. *I. m.* 125-127. o.
5. *I. m.* 132. o.
6. *Signs of the Times*, 1841. március 1. 179. o.
7. George Duffield, *Dissertations on the Prophecies Relative to the Second Coming of Christ*, v, vi. o.
8. *I. m.* 28, 29. o. Austinről és Irvingről lásd: *Prophetic Faith* III. kötetben.
9. *I. m.* 29, 30. o. Daniel Whitby volt a szerzője, 1706 körül; lásd *Prophetic Faith* II. kötet 651-655. o.
10. *I. m.* 44-46. o.
11. Origenről lásd *Prophetic Faith* I. kötet 310-324. o.
12. George Duffield, *Dissertations*, 66-76, 93-95. o.
13. *I. m.* 128, 129. o.
14. Lásd: 163, 258, 259. o.
15. George Duffield, *Dissertations*, 153-155. o.
16. *I. m.* 146, 158. o.
17. *I. m.* 277-280, 385. o.
18. *I. m.* 281-290. o.
19. *I. m.* 295-325. o.
20. *I. m.* 365-367. o.
21. *I. m.* 368-381. o.
22. *I. m.* 385-387. o.
23. *I. m.* 388. o.
24. *I. m.* 388, 389. o.
25. *I. m.* 389. o.
26. *I. m.* 403. o.
27. *I. m.* 403, 404. o.
28. *I. m.* 406. o.
29. *I. m.*
30. A. L. Crandall, *A Brief Explanation of the Book of Revelations, in Chronological Order*, 7-17, 101, 102. o.
31. *I. m.* 17-32, 102, 103. o. Itt ő követi Scott-ot.
32. *I. m.* 36-44, 103. o.
33. *I. m.* 45-55, 104. o.
34. *I. m.* 58-62. o.

35. I. m. 62-72. 105, 106. o.
36. I. m. 76-100, 106. o.
37. STEPHEN HIGGINSON TYRO, Sr., S.T.D. (1800-1885), az Episcopalis Egyház nagy prédikátora volt. Massachusetts-ben született, a Harvardon végzett 1817-ben, majd Griswold püspöktől tanulmányozta a hittudományt. 1829-ben a Philadelphiai St. Pauls Gyülekezet plébánosa lett, nagy tömegeket vonzott. Teljesen protestáns volt, az evangélikus episcopalis vallás elismert vezetője, ellenezte a nagy egyházakat és a rituális újításokat, és különösen a magas állású lelkészek traktát mozgalmait. Határozottan támogatta a vasárnapi iskolai egyesületeket, oktatási- és missziós társaságokat, és ellenezte a rabszolgaságot. 1833-ban a Philadelphiai, Epiphany gyülekezet plébánosa lett és az *Episcopalian Recorder and Protestant Churchman* szerkesztője. 1845-től 1885-ig New York City-ben a St. George plébánosa volt. Kiemelkedő alak volt parancsnoki személyiséggel, kevés hozzá hasonló szónok volt. Daniel Webster kijelentette róla, hogy ő lesz „Amerika legnagyobb szószéki előadója”, úgyszólván lelkes ékesszólás magasságába ragadja és megmozgatja hallgatóit, mint a hullámmzó tenger. Huszonöt fontos mű szerzője volt. 1832-ben Jeffersontól megkapta a S. T. D.-t és Harvardon 1851-ben.
38. *The Bible Companion*, 1 rész, 91. o.
39. I. m. 92, 93. o.
40. I. m. 84, 85. o.
41. I. m. 38. o.
42. I. m. 38, 39. o.
43. I. m. 42, 55. o.
44. I. m. 62, 63. o. Croly-t és Keith-t a *Prophetic Faith* III. kötet tartalmazza, az 544-548, 622-626. oldalakon.
45. I. m. 2. rész 80-108. o.
46. I. m. 111-123. o.
47. I. m. 134-143. o.
48. JOHN PRENTISS K. HENSHAW (1792-1852) Connecticut-ban született, a Vermonti Middle College-től szerzett diplomát 1808-ban, diploma munkával a Harvardon. Csatlakozott a Protestáns Episkopális Egyházhoz és buzgó munkás lett, több gyülekezetben szolgálva. 1812-ben Bristolban, Rhode Islandon egy vallási ébredés alakult ki az ő szolgálata alatt, bár őt 1816-ig nem szentelték fel. Ezután huszonhat évig a Baltimore-i St. Peter Gyülekezet lelképásztora volt, és így egy teljes hatáskör központjába került. 1830-ban hittudományi doktori diplomát kapott. 1843-ban Rhode Island püspöke lett, közben a Grace Church rektorakénté szolgált. Számos mű szerzője volt, köztük egy a második adventről, és az ő tudományos munkája a *The Four Gospel; Translated From the Greek Text of Tischendorf*, ami akkoriban jól ismert volt.
49. Ezekről az értelmezőkről lásd a *Prophetic Faith* I. és III. kötetét.
50. J. P.- K. Henshaw, *An Inquiry Into the Meaning of the Prophecies Relating to the Second Advent of Our Lord Jesus Christ*, 5-26. o.
51. I. m. 30, 31. o.
52. I. m. 32. o.
53. I. m. 31-47. o. Ezt a nézetet számos jelenlegi értelmező tartotta.
54. I. m. 50-57. o.
55. I. m. 58-66. o.
56. I. m. 67. o.
57. I. m. 76-80. o.

- 58. *I. m.* 83-90. o.
- 59. *I. m.* 108-109. o.
- 60. Wilsonról, a próféciák fontos értelmezőjéről lásd: *Prophetic Faith* III. kötet 617-622. o. Ő is tanította, hogy a 2300 nap-év 1847-ben ér véget.
- 61. J. P. K. Henshaw, *az idézett műben*, 136-161.o.
- 62. *I. m.* 215. o.